

УДК 81'255.4:81'367.623

О. М. Петрик, А. А. Сухомлін

Реалізація естетичної функції прикметників у перекладному тексті

У статті розглянуто проблему реалізації естетичної функції прикметників у перекладних поетичних текстах Б.-І. Антонича. Виявлено, що прикметники, репрезентуючи естетичну функцію в ролі зображально-виражальних засобів, відтворені як еквівалентами, так і за допомогою різних видів трансформацій.

Ключові слова: поетичний текст, естетична функція, прикметник, еквівалент, трансформація, адекватний переклад.

В статье рассмотрена проблема реализации эстетической функции прилагательных в переводных поэтических текстах Б.-И. Антонича. Прилагательные, функционируя в роли тропов, воспроизведены как эквивалентами, так и с помощью разных видов трансформаций.

Ключевые слова: поэтический текст, эстетическая функция, имя прилагательное, эквивалент, трансформация, адекватный перевод.

The article deals with the problem of realization of aesthetic function of adjectives in translated poetic texts based on poetry of B.-I. Antonych. It is found out that adjectives representing the aesthetic function in the role of epithets, oxymorones, components of comparisons are reproduced by equivalents and through various types of transformations. Replacements and permutations were the most commonly used, addition and omission – less commonly used. Individually there are compensations and antonymic translation.

Key words: poetic text, aesthetic function, adjective, equivalent, transformation, adequate translation.

Здатність до естетичного сприйняття означає оцінку предмета в єдності його форми й змісту, конкретного й усезагального, часткового й універсального [3, с. 83]. Одиниці ж, у яких людське мислення виробило такі поняття ознак – своєрідні узагальнення властивостей предметів та явищ, – номінуються прикметниками. Вони передають не тільки наші емоції, відчуття, настрої, а допомагають більш тонко, якісно, виразно описати події, людину, її характер та поведінку, показати наше ставлення до того чи іншого явища. Завдяки зображально-

виражальному потенціалу прикметники стають важливим компонентом у відображенні мовної картини світу автора.

Найбільш повно функціональний потенціал прикметників розкривається в контексті художнього твору, а саме поетичного, що пов'язано з унікальністю творчої манери митця та здатністю прикметників бути естетичною домінантою поетичного тексту. Властивість прикметників живо і яскраво характеризувати об'єкти опису дає змогу поставити їх в особливу позицію серед засобів характеристики художніх реалій.

Останнім часом прикметники є активним об'єктом вивчення в працях науковців (Л. М. Босова, Н. В. Векуа, І. Р. Вихованець, О. В. Горпинич, А. П. Грищенко, В. В. Грещук, С. І. Дорошенко, І. В. Кононенко, С. В. Миронова та ін.), проте й на сьогодні залишається недослідженою проблема відтворення прикметників іншою мовою в поетичному тексті.

За результатами дослідження в переважній більшості прикметники в поезіях Б.-І. Антонича репрезентовані в естетичній функції, адже вони наділені потенціалом породжувати у свідомості читача різні уявлення про художні реалії, естетично актуалізуючи авторські інтенції. Такі одиниці, функціонуючи в ролі зображально-виражальних засобів, повинні бути збережені при перекладі, оскільки в поезії вони створюють мікро- чи макрообраз, надаючи йому живописності, містять у собі приховані сенси та оцінку, створюють емоційний настрій твору, посилюють враження на читача, звертаючись до його емоційного й естетичного сприйняття.

Матеріалом дослідження слугували вірші Богдана-Ігоря Антонича, розміщені в збірці "Три перстені", та їхні переклади російською, здійснені Зігмундом Левицьким. Фактичний матеріал налічує 286 одиниць.

Естетична функція прикметників у перекладному тексті реалізується через: 1) еквіваленти, 2) трансформації (заміни, опущення, перестановки, додавання, компенсації, антонімічний переклад).

Під час перекладу поезій до 77 прикметників було застосовано **відповідник-еквівалент**.

*О, відкрий нам свої таємниці
дивний місяцю мідянорогой!*

*С тайн своих ты сними все покровы,
Месяц дивный, пастух меднорогой.*

Використаний okazіоналізм *мідянорогой* відтворено в російській мові теж новотвором *меднорогой* ← *медные рога*, причому за всіма

словотвірними нормами. Епітет *дивний* має відповідник-еквівалент *дивный*, хоча й стоїть у постпозиції, чим підсилює образність поезії.

*Мов ртуть, підноситься солодкий
жах
до горла і до мізку,
аж струни-нерви задривають.*

*Как столбик ртути, сладкий
страх
По горлу в мозг поднялся с
плеском,
Рождая в струнах-нервах дрожь.*

У цьому випадку перекладач за допомогою еквівалента точно відтворює авторський оксюморон, створений для несподіваного ефекту – відчуття позитивного від негативно конотованого стану.

*Підвівши очі з-понад книжки,
побачиш світ барвистим сном...*

*Взгляд отрывая от страницы,
Увидишь мир цветастым сном...*

Прикметник, що є складником порівняння, в російській мові переданий еквівалентом "яскравий, різнокольоровий, багатий на фарби", причому зі збереженням також внутрішньої форми слова (*барва / цвет*).

*Окремо в бурях пристрасті й
знемоги
п'ємо життя печальну насолоду.*

*Пьем бытия печальную усладу
Отдельно в бурях страсти и
бессилья.*

Представлений еквівалент характеризує іменник *услада*, що має ремарку *традиционно-поэтическое*. Саме вона й заміна *життя / бытие* змінюють звучання тексту – створюють високий стиль поезії. Це демонструє відмінність від оригіналу, оскільки в перекладі підсилено філософське сприйняття життя.

Отже, під час перекладу прикметників, що виконують естетичну функцію, З. Левицький активно користується еквівалентами, що становить майже одну третю частину аналізованих одиниць. Це пояснюється як близькою спорідненістю мов, так і майстерністю самого перекладача.

Трансформації Зігмунд Левицький застосовує на лексичному, граматичному та лексико-граматичному рівнях до 209 прикметників.

Лексичний рівень представлений замінами, опущеннями, додаваннями.

Заміни

*Шалений місяць – мрійний тенор
веде містичну пісню тьми.*

*Заводит місяц – тенор звонкий
Мистическую песню тьмы.*

Епітет *мрійний* "задуманий, замріяний" відтворено заміною *звонкий "громкий, отчётливо звучащий"*. Якщо в оригіналі увага зосереджується на внутрішніх якостях образу – мрійливий, романтичний, то в перекладі підкреслюється видільна ознака – голос.

Хрест, наче ключ могутній.

Крест, как ключ необычайный.

Складова частина порівняння *могутній* "який має велику владу, силу, великий вплив" замінена на прикметник *необычайный* "исключительный, чрезвычайный, очень сильный по своему проявлению", що надає поезії більшої таємничості, містичності.

*... що речі дві найкращі з всіх:
ясне кохання
й похмуре
мистецтво.*

*Две вещи есть, что лучше всех:
Любовь лучистая и
Хмурое
Искусство.*

Епітет, виражений прикметником *ясний* "радісний, збуджений", відтворено іншим епітетом *лучистый*, що розширює семантику друготвору "наполненный внутренним сиянием" і створює яскравіший контраст.

Опущення

*Ріка шумить, мов млин, що мрії
меле.
Головокружним ночі хмелем
п'яніє голова.*

*Река шумит, как мельница, что
мелет,
Мечты, и от ночного хмеля
Пьянеет голова.*

Застосоване перекладачем опущення до авторського оказіоналізму *головокружні* не дає змоги читачеві уявити за допомогою видільних ознак яскравий образ та сформувати уявлення про індивідуальний стиль Б.-І. Антонича.

*Немов малина, спіє мрія
солодка, пристрасна й п'янка.*

*И зреет ягодою красной
Хмельная сладкая мечта.*

Опущений епітет *пристрасна* позбавляє образ друготвору однієї з основних ознак: *мрія пристрасна – бурхлива, нестримна у*

своєму виявленні, дуже сильна. Наявна перестановка (препозиція інших епітетів) робить наголос на слові *мечта*, проте як в оригіналі – акцентовано на ознаках абстрактного поняття.

Додавання

*Мої дні жорстокі та холодні
полину навіяли в пісні,
потонули обрії в безодні
чорної весни.*

*Набросали мне полыни в песни
Беспощадно ледяные дни,
Утонули горизонты в бездне
Черной, злой весны.*

Перекладач додає епітет *злой*, що увиразнює образ весни, підкреслює її видільні негативні ознаки.

*Північ чорна, наче вугіль,
попіл сну на очі сипле.*

*Полночь, черная, как уголь,
Сыплет пепел сна чудесный...*

Наявний прикметник *чудесный*, на наш погляд, є невинуватим додаванням у друготворі. Північ, тобто темна частина доби, асоціюється в поета з темними силами, неприємними емоціями. Цей образ підсилюється ще й колірним епітетом *чорна* та порівнянням *наче вугіль* з негативною конотацією. Тому *північ* не може сипати *чудесний* попіл, оскільки чудо – це надприродне явище, викликане втручанням божої сили – позитивна конотація.

*Це із скла й музики вежі,
це вогонь, що вже не гріє,
це останні світу межі,
це архітектура мрії.*

*Из стекла и звуков стены,
Пламя, что не согревает,
Это край, предел вселенной,
Грез архитектура злая.*

В аналізованому прикладі прикметник *злая*, що виконує функцію епітета, представляє суб'єктивне, перекладацьке, бачення поезії. Зазначимо, що іменник *мрія* у творах Б.-І. Антонича є позитивно оцінений (*бентежна, ночі тьмяна квітка, нестримна, химерна, солодка, пристрасна, п'янка*), тому, на нашу думку, не може поєднуватися з прикметником *злой* "*наполненный чувством вражды, недоброжелательности, свирепый, лютый, хищный*".

Граматичний рівень відображає перестановки й заміни.

В українській і російській мовах порядок слів не є фіксованим. У перекладі досить часто зустрічаються *перестановки*, що зумовлено збереженням віршованої форми, розміру, римування. У деяких випадках, коли прикметник займає позицію в абсолютному кінці

речення, він зберігає на собі логічний наголос і стає семантично містким – яскравою ознакою образу. Пор.:

*І день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш **старий**.*

*День отпускает месяц в кручу,
Как будто **старый** грош в карман.*

Зазначимо, що постпозитивні прикметники несуть на собі більше семантичне навантаження, пор.:

*Ці слова схвильовані,
ці слова **непокоїні, грізні**.*

*Эти злые, **сердитые**,
Неспокойные эти слова.*

Граматичні *заміни* представлені в основному замінами частин мови. Прикметники найчастіше замінюються іменником, напр.:

*Туди, мов стріли, шлю слова,
туди **крилата** пісня лине.*

*Туда слова, как стрелы, шлю,
Туда на крыльях песня взвилась.*

Іноколи прикметник відтворюється дієсловом, напр.:

*Містечко в сяйві ночі **біле**.*

*Местечко вновь в ночи **белеет**.*

Знайдені випадки заміни прикметника прислівником, напр.:

*Сонна тиша, лиш перо дзвінке
й **крилате** по папері, мов
стріла, дзижчить.*

*Сонное безмолвье, лишь перо
крылато
На бумаге, как стрела звенит.*

Представлені приклади подвійної заміни, коли атрибутивне словосполучення замінюється атрибутивним за обов'язкової трансформації прикметника на іменник, а іменника на прикметник, напр.:

*Поет **весняного похмілля**.*

*Поэт **весны хмельной** и солнца.*

Переклад на **лексико-граматичному рівні** представлений антонімічним перекладом та компенсацією.

Антонімічний переклад – це прийом, де стверджувальний вислів перекладається заперечним і, навпаки, проте за обов'язкової умови – щоб зміст висловленої ситуації був незмінним, напр.:

***Неситий** крук над мостом крякав,
плило рікою сонце в світ.*

*Голодный ворон громко каркал,
В реке струился солнца свет.*

Дуже часто зустрічаються поєднання видів трансформації, коли, наприклад, за допомогою антонімічного перекладу в друготворі маємо прикметник (додавання + граматична заміна), а в оригіналі – форму дієслова (дієприкметник) із заперечною часткою не:

*О, молодосте, ти одна
не заплямована й хороша.*

*О младость, одна лишь ты
Осталась чистой и хорошей.*

Антонімічний переклад дає змогу ставити наголоси на певних складниках висловлення, ситуації, завдяки чому за однакового змісту виникають варіанти образної характеристики.

Компенсація зустрічається в тих випадках, коли елементи смислу одиниці мови оригіналу, що втратилися при перекладі, передаються в тексті друготвору в якийсь інший спосіб, причому не обов'язково в тому місці тексту, що й в оригіналі, напр.:

*На небі тільки сині зорі
вслушують благальний спів.*

*И звезды в поднебесье черном
внимают пению людей...*

Колір у Б.-І. Антонича відіграє важливу роль у структурі тексту та формуванні образу. Він є символічним. Отже, важливо, щоб під час перекладу лексеми з семантикою кольору були збережені. В оригіналі автор використовує прикметник *синій*, пов'язуючи його з іменником *зорі*. Серйозна холодність цього кольору зближується з Божественною Істиною, яка вічна і непорушна. Він створює передумову для глибокого роздуму над життям. Синій колір кличе до знаходження сенсу, істини, але не дає відповіді в розумінні сенсу життя, викликає не почуттєві, а духовні враження. Як і голубий, він символізує Святі Небеса, людську праведність і чисту духовну відданість людини своєму Творцю і Судді, Владиці Небес і Світу.

У друготворі перекладач не зміг зберегти цієї одиниці, що є символічною і ключовою в поезії. Він спробував її компенсувати за рахунок іншого, теж символічного, *чорного* кольору в поєднанні з іменником *поднебесье*. Крім того, що це колір хаосу та небуття, страшного та містичного, колір депресивності, похмурості, пригніченості, чорний – це ще й колір осягнення, пізнання світу. Отже, застосована компенсація є виправданою, вона допомагає зберегти адекватність у перекладі.

*Квімчасте сонце спить в криниці
на мохом стеленому дні.*

*И солнце спит на дне колодца,
Что мхом покрыто голубым.*

У цій поезії автор створює яскравий, кольоровий образ *квітчастого сонця*, який у перекладі не представлений цією ознакою. Проте, щоб досягти адекватності, перекладач використовує прикметник *голубой* до іменника *мох*, що вирівнює "кольоровий фон" поезії.

*В червонім дзбані м'ятний трунок, В багряном жбане **зелен** яд,
Зелені краплі яворові. Настой из явора и мяты.*

Перекладач зрозумів важливість і необхідність існування лексеми на позначення зеленого кольору в поезії. Проте, враховуючи віршову форму, він відтворює прикметник в короткій формі *зелен* у поєднанні з іменником *яд*, що не суперечить лексичній сполучуваності. У такий спосіб переклад нічого не втратив, а строкатість кольорів забезпечила відтворення індивідуального стилю автора.

Отже, здійснюючи переклад прикметників, що забезпечують текстові емоційний вплив на читача й виконують естетичну функцію, З. Левицький у переважній більшості звертається до трансформацій різного типу. Найчастіше він застосовує заміни, перестановки, рідше – додавання та опущення. Поодинокі зустрічаються компенсації та антонімічний переклад. Ефективне використання трансформацій пояснюється тим, що перекладач обмежений у своєму виборі: крім збереження змісту, він повинен зберегти ще й форму поезії. Унаслідок цього неминучі втрати, проте лише від перекладача залежить, наскільки вони можуть стати суттєвими й вплинути на адекватність сприйняття друготвору.

Аналіз перекладних творів показав, що З. Левицький все ж таки зумів представити поетичну своєрідність Богдана-Ігоря Антонича російською мовою, показати, що він дитина свого часу, своєї Батьківщини, свого народу. Його мовний світ відбиває ознаки природи рідного краю й національного побуту, риси язичницької та християнської релігії, історичної картини світу.

Література

1. Антонич Богдан-Ігор. Вибрані поезії = Избранные стихи : пер. с укр. / Богдан-Ігор Антонич ; упоряд., вступ. ст. Алевтина Олександрівна Левицька ; пер. Зигмунт Юзефович Левицький. – Львів : Каменярь, 2008. – 317 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Мартынов В. Ф. Философия красоты / В. Ф. Мартынов. – Минск : ТетраСистеме, 1999. – 334 с.